

УДК 376-056.264.053.5:316.62

Т. Г. Харченко*кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка***Т. М. Підлісна***магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ПИСЬМА В НАУКОВИХ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В статті представлений теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень присвячених особливостям поведінки молодших школярів які мають порушення письма.

В статье представлен теоретический анализ психолого-педагогических исследований посвященных особенностям поведения младших школьников имеющих нарушения письма.

The article presents a theoretical analysis of psychological and pedagogical research devoted to the peculiarities of behavior of junior schoolchildren with violations of writing.

Ключові слова: поведінка, порушення письма, дисграфія, молодші школярі.

Ключевые слова: поведение, нарушение письма, дисграфия, младшие школьники.

Keywords: behavior, violation of writing, dysgraphia, younger schoolchildren.

Постановка проблеми. Кількість молодших школярів, які відчувають труднощі в засвоєнні письма в освітніх закладах на сьогодні збільшується. І це не випадково, адже письмо являє собою складну усвідомлену форму мовленнєвої діяльності, до якої дитина вступаючи до початкової школи повинна бути готовою. Науковцями доведено, що письмо формується у людини свідомо в 5 – 7 років, в процесі усвідомленого навчання, а його розлад має системний характер, тобто письмо порушується як цілісна система, цілісний психічний процес. Діти з таким

порушенням зазвичай мають специфічні поведінкові особливості, що проявляються в прагненні наполягати на своєму, незрілості поведінкової саморегуляції, тенденції до непослуху, відмовою від вступу в міжособистісні та групові стосунки з однолітками, неадекватною самооцінкою, агресивною або захисною поведінкою, яка відлякує оточуючих, проявами тривожності, елементами аутичності в поведінці. Звичайно ж, не можна говорити, що такі поведінкові особливості притаманні всім дітям з даним порушенням, проте вони зустрічаються дуже часто. Тому такі молодші школярі потребують психолого-педагогічної корекції не тільки пізнавальної, а і особистісної сфери, зокрема поведінки. Це зумовлює досконало вивчати дану проблему, щоб в подальшому надавати ефективний психолого-педагогічний супровід дітям з порушенням письма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поведінки молодших школярів пов'язані з іменами таких відомих вчених як Л. С. Виготський, В. І. Гарбузов, О. В. Запорожець, О. І. Захаров, В. В. Ковальов, Д. Б. Ельконін, в своїх роботах вони приділили достатньо уваги висвітленню основних характеристик поведінки молодших школярів як з нормативним психічним розвитком, так і з порушеним. Сучасні наукові уявлення про механізми, симптоматику, класифікацію дисграфії, методи її виявлення корекції та профілактики завдячують науковим дослідженням А. С. Винокур, Р. Є. Левіної, О. Р. Лурії, О. М. Мастюкової, Є. Ф. Собонович, О. О. Токаревої, М. Ю. Хватцева. Сьогодні вивченням особливостей порушення письма у дітей та їх поведінкових особливостей займаються: Л. І. Бартенева, С. Ю. Конопляста, О. М. Корнев, Р. І. Лалаєва, Л. Г. Парамонова, І. М. Садовнікова, Л. Ф. Спірова, Л. С. Цветкова, Н. В. Черденченко, М. К. Шеремет, С. М. Шаховська.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових психолого-педагогічних досліджень з питань особливостей поведінки молодших школярів з порушенням письма.

Виклад основного матеріалу. Порушення читання і письма серед дітей молодшого шкільного віку з нормальним інтелектом поширені у всьому світі.

Патологію письма позначають терміном дисграфія. О.М. Корнєв подає наступне визначення дисграфії – це стійка неспроможність до оволодіння навичкою письма за правилами графіки, тобто, базується на фонематичному принципі письма, незважаючи на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку або відсутність важких порушень зору чи слуху [5]. Вчений зазначає, що порушення письма негативно впливають на весь психічний розвиток дитини, на формування її особистості, вони можуть викликати специфічні особливості емоційно-вольової сфери, сприяти розвитку таких негативних якостей характеру як нерішучість, сором'язливість, замкнутість, почуття неповноцінності, негативізм, які в свою чергу відображаються на діяльності та поведінці.

У молодшому шкільному віці, відзначає Л. С. Виготський, відбувається перехід дитини в нові соціальні відносини в зв'язку зі вступом до школи, тому повинна змінюватися і поведінка, як реакція, що обумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх змін, соціальної спрямованості [3]. Поведінка стає більш стриманішою, закріплюється почуття власної гідності та співпереживання до інших, коли їх ображають чи вони переживають поразку.

Молодші школярі з порушенням письма зазвичай мають низьку успішність, наголошує І. М. Садовнікова, і як варіанти активної компенсації у них проявляються непослух, впертість, агресивність до оточуючих не тільки в школі, а і вдома [10]. Такі діти є більш незалежними, частіше нехтують своїми обов'язками та проявляють безвідповідальність.

Аналіз робіт Н. Л. Белопольської, Р. С. Лалаєвої, К. С. Лебединської, О. О. Токаревої дозволяє говорити, що в клініко-психологічній структурі дефекту розвитку у дітей з дисграфією присутнє специфічне поєднання резидуально-органічних порушень діяльності мозку, які обумовлюють наявність серйозних труднощів у дітей в освоєнні навчальної діяльності, зокрема писемності [2, 6, 7, 11]. Вчені зазначають, на дисграфічні помилки нашаровуються граматичні, тоді з'являється дизорфографія –

порушення письма, що виявляється в нездатності застосовувати вивчені правила. Так школяр стикається з неуспішністю в навчанні, починає втрачатися мотивація до шкільного навчання. Часто зникнення мотивації – це наслідок суперечності між пропонованими стандартними вимогами навчальної програми до дитини і її реальними можливостями засвоєння і переробки знань в даний момент. А от труднощі у засвоєнні навчальної програми та неуспішність зазвичай приводять до порушень поведінки.

Як доводить О. М. Корнєв і І. А. Шаповал, специфічне поєднання проявів дисграфії викликає стійке порушення рівноваги в динамічній системі «особистість – соціальне середовище», негативно позначаючись на подальшій соціалізації та розвитку особистості [5, 12]. Виникнення стійкого синдрому «невдахи», відзначає Н. Л. Белопольська, призводить у результаті до розвитку реактивних станів, до числа яких відносяться і агресія [2].

В. О. Татенко і Т. М. Титаренко зазначають, що агресія – це форма поведінки, що націлена на образу чи спричинення шкоди іншій особі, яка не бажає такого ставлення [9]. Вони говорять про агресивність дитини, як властивість особистості, що виражається в готовності до агресії та характеризується деструктивними змінами у суб'єкт – суб'єктних відносинах. Дисграфікам притаманна агресивна поведінка у вигляді вербальних проявів щодо своїх однолітків, відзначає І. М. Садовнікова [10]. Такі учні часто на свою адресу чують від інших учнів насмішки стосовно помилок в зошитах, на дошці, низької успішності з рідної мови, тому проявляють агресію, щоб таким чином нібито прикрити свої невдачі перед однолітками.

Діти з порушеннями письма часто з побоюванням беруться до виконання того чи іншого завдання, мотивуючи це тим, що вони не зможуть його виконати, відзначає Л. І. Бартенєва [1]. У них мають місце прояви тривожності. А. М. Прихожан описує тривожність як переживання емоційного дискомфорту, що пов'язане з очікуванням неблагополуччя, з передчуттям небезпеки, усвідомленням

можливої невдачі [8].

Р. І. Лалаєва, посилаючись на Ж. Обрі, М. Рудінеско, М. Трела, В. Хальгрєн, в своєму посібнику зазначає, що при дисграфії у дітей часто відзначаються і різні афективні порушення [7]. При цьому по відношенню до дисграфії зазначені вчені розрізняють первинні та вторинні афективні порушення. В одних випадках, коли афективні порушення є первинними, то вони розглядаються в якості фактора, що викликає дисграфію. В інших випадках, коли афективні порушення виникають у дитини в зв'язку з її невдачами під час навчання письму, вони є вторинними. Якщо молодшого школяра соціальне оточення сприймає як нездібного і відсталого, то він починає відчувати себе неповноцінною особистістю. А ще й на додачу, якщо звинувачують в безвільності та ліні, то часто школяр стає недисциплінованим і агресивним.

Так, М. Рудінеско і М. Трел об'єднують всі афективні реакції при дисграфії в наступні три типи: почуття неповноцінності; почуття тривоги, страху, невпевненості; негативні реакції, що супроводжуються агресивністю, гнівом, різкістю. А от Ж. Обрі виділяє дещо інші типи афективних порушень у дітей з дисграфією: активні негативні реакції; афективна незрілість; пасивні реакції протесту.

Щодо активних негативних реакцій, то вони виникають у дитини в тому випадку, коли знаходження її в школі вона пов'язує з чимось малоприємним, наприклад в зв'язку зі зміною середовища, обстановки, чи з наявним конфліктом з однолітками, чи суворістю вчителя. Коли негативні реакції спостерігаються тільки в школі, відзначають С. Ю. Конопляста і Т. В. Сак, то причину можна шукати в зміні обстановки у зв'язку зі вступом до школи, якщо ж негативна реакція поширюється і на сім'ю, то тоді причину необхідно шукати і у стосунках дитини в сім'ї [4].

Стосовно афективної незрілості, то вона виникає тоді, коли вдома не привчили дитину до самостійності. Такі учні інфантильні, не вміють встановлюються контакти з однолітками, погано переносять зміну обстановки. Вчені харак-

теризують їх поведінку наступним чином: діти не спілкуються і не грають з іншими дітьми, усамітнюються, тримаються ізольовано, іноді відкрито висловлюють свій страх перед шкільним життям і хочуть залишатися дошкільниками [5, 7, 10, 11]. Пасивні ж реакції протесту виникають у млявих і пасивних учнів, які щось починають виконувати у навчанні тільки під дією емоції страху, їх постійно потрібно змушувати працювати.

Р. І. Лалаєва, зазначає, що у деяких дітей з ускладненим варіантом порушення письма можлива надмірна розгальмованість поведінки, такі учні надто імпульсивні, деколи важко передбачити, що вони зроблять наступної хвилини [7]. Ці молодші школярі характеризуються забіякуватістю, агресивністю, жорстокістю, вчена пояснює це тим, що у них присутнє ушкодження головного мозку та підвищена судомна готовність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зробивши теоретичний аналіз наукових психолого-педагогічних досліджень з питань особливостей поведінки молодших школярів з порушенням письма ми можемо говорити, що вчені дійсно зазначають – на фоні порушення письма у молодших школярів часто з'являються протестні реакції у вигляді негативізму, замкнутості, почуття неповноцінності, агресії. Така категорія учнів зазвичай стикається з неуспішністю у навчанні, яка в свою чергу, може формувати крайні форми акцентуації характеру, викликати невротичні та неврозоподібні реакції, примежові нервово-психічні розлади.

Таким чином, порушення письма має негативний вплив на весь процес навчання, на шкільну адаптацію молодших школярів, на формування особистості, самооцінки, характеру психічного розвитку дитини та ускладнювати міжособистісні стосунки з однолітками і соціалізацію, а також негативно проявлятися в їх поведінці. В подальшому ми ставимо завдання на практиці дослідити поведінку молодших школярів з порушенням письма, її особливості в умовах навчальних закладів та запропонувати ефективні методи роботи щодо корекції поведінки даної категорії учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартенєва Л. І. Потенціальна готовність старших дошкільників з порушенням мовленнєвим розвитком до оволодіння писемним мовленням / Л. І. Бартенєва // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – Вип.5. – С. 73 – 82.
2. Белопольская Н. Л. Детская патопсихология / Н. Л. Белопольская. – Москва : Когито - центр, 2001. – 348 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти т. Т. 5 Основы дефектологии / Под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – 386 с.
4. Конопляста С. Ю. Логопсихология: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
5. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей / А. Н. Корнев. – СПб. : ИД»МиМ», 1997. – 286 с.
6. Лебединская К. С. Задержка психического развития // Детская патопсихология. Хрестоматия / Сост. Н. Л. Белопольская. – 2-е изд. испр. – М. : «Когито-Центр», 2001. – С. 50 – 63.
7. Логопедия: Методическое наследие: Пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л. С. Волковой: В 5 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. IV: Нарушения письменной речи: Дислексия. Дисграфия / авт.-сост. Р. И. Лалаева. – 304 с.
8. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2000. – 304 с.
9. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся: пособие для учителя / Под ред. В. А. Татенко, Т. М. Титаренко. – Киев : Радянська школа, 1989. – 128 с.
10. Садовникова И. Н. Дисграфия, дислексия: технология преодоления [Текст]: пособие для логопедов, учителей, психологов, студ. пед. спец. / И. Н. Садовникова. – М. : Парадигма, 2011. – 279 с.
11. Токарева О. А. Расстройства чтения и письма (дислексии и дисграфии) / О. А. Токарева // Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты) / Под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селиверстова. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – Т.2. – С. 456 – 469.
12. Шаповал И. А. Специальная психология: учебное пособие / И. А. Шаповал. – М. : Сфера, 2005. – 224 с.

УДК 159.922.76-056.264

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. О. Симонова

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

В статті представлено теоретичний аналіз наукових робіт вчених з дослідження особистісної сфери дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

В статті представлено теоретичний аналіз наукових робіт учених по дослідванню личностної сфери дошкільників з общим недоразвитием речи.

The article presents a theoretical analysis of scientific works of scientists on the research of the personal sphere of preschool children with a general underdevelopment of speech.

Ключові слова: особистість, дошкільник, особистісна сфера, загальний недорозвиток мовлення.

Ключевые слова: личность, дошкольник, личностная сфера, общее недоразвитие речи.

Keywords: personality, preschooler, personal sphere, general underdevelopment of speech.

Постановка проблеми. В сучасному світі дуже часто відбуваються зміни в усіх сферах людського життя: техніки, що нас оточує, політики, яка проводиться в державі, цінностей, на які ми орієнтуємося, зокрема і особи з особливими потребами. На сьогоднішній день дитині з порушеннями мовлення потрібні не тільки знання, але і достатній рівень життєвої компетентності, сформованість таких особистісних якостей, що допоможуть інтегруватися в суспільство, визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, стати активним громадянином і щасливою, упевненою у власних силах особистістю.